

Comunicació

La devoció a la Verge del Tura d'Olot i la premsa integrista del segle XIX

Jesús M. Gutiérrez

La *Revista Popular*, portaveu dels sectors eclesiàstics més intransigents i reaccionaris.

L'aplec a l'ermita, de Josep Berga i Boix.

La *Revista Popular* fou una publicació catòlica integrista, dirigida per Fèlix Sardà i Salvany, que es publicà entre 1871 i 1916. En dos exemplars apareguts el setembre de 1876 el religiós F. Luis Obiols descrigué la seva visita pastoral a Olot i un presumpte miracle realitzat per la Verge del Tura a propòsit d'un accident ferroviari ocorregut anys abans.

Des dels sectors més conservadors de la societat espanyola –i catalana– del segle XIX, la Restauració borbònica que s'inicià després del pronunciament militar de Martínez Campos, els darrers dies de 1874, es contemplava com l'ocasió més propícia per recuperar els principals valors i privilegis que els diferents governs liberals i progressistes espanyols (especialment els del Sexenni Democràtic, 1868-1874) havien negat o qüestionat.

Des dels sectors més conservadors, la Restauració borbònica de 1874 es contemplava com l'ocasió propícia per recuperar els valors qüestionats pels governs liberals

La recuperació dels valors perduts. La «restauració» eclesiàstica

Un dels grups més intolerants, combatius i, alhora, intransigents en la defensa del model de societat tradicional era l'Església catòlica —dirigida pels seus membres més integristes i ultraconservadors—, que, tot i que va viure algun debat intern força acalorat, com ara respecte de la possibilitat «un catòlic pot ser liberal?» o sobre el paper de la moral cristiana en un món canviant a partir de la introducció de la mecanització i del treball industrial, s'orientà a plantar cara al liberalisme i al laïcisme, considerats dues cares d'una mateixa moneda, avançada de l'ateisme desintegrador dels valors morals seculars de la societat espanyola i, particularment, també la catalana.

Les arrels de l'antiliberalisme

L'etapa coneguda com a Sexenni Democràtic representà en bona part, doncs, la pèrdua de la influència política, moral i social de l'Església, iniciada ja des dels primers anys dels governs liberals (la pèrdua econòmica més important es produí de la mà de Mendizábal, autor de la llei de Desamortització dels béns eclesiàstics, de l'any 1836). Això impulsà, condicionà i determinà una actitud absolutament antiliberal per part de la jerarquia eclesiàstica, que es considerava «agredida» en els seus drets materials més fonamentals. Les actituds fins i tot violentes —cal recordar les vinculacions de gent d'Església, entre ells molts capellans, amb el carlisme més bel·ligerant— de molts bisbes i «missioners» catalans no eren sinó la concreció de la postura oficial del Vaticà, encapçalada per l'integriste social i polític del papa Pius IX, que al llarg del seu pontificat (1846-1878) es caracteritzà per la proclamació del

dogma de la Immaculada Concepció i per la seva oposició frontal al procés d'unificació italiana, alhora que era absolutament contrari a les novetats del «món modern», considerades com a perills mortals per a l'ordre social establert, autèntics atacs mortals als valors de l'ànima cristiana.

La revolució que es va viure a Espanya el setembre del 1868 va iniciar la progressiva separació de l'Estat i l'Església, que culminà amb l'expulsió dels jesuïtes i la proclamació i reconeixement de la llibertat de culte, enunciats en la Constitució del 1869. Aquest laïcisme empenyé un sector significatiu del clergat català cap a posicions reaccionàries, molt properes o directament vinculades al carlisme.

El desastre final de l'experiència republicana del 1873 va permetre a la jerarquia eclesiàstica orientar el seu esforç a recuperar la situació anterior al desterrament d'Isabel II, abans de l'inici de la revolució democràtica. Cánovas del Castillo, el principal ideòleg restaurador, tenia com a principal objectiu normalitzar les relacions de l'Estat amb el Vaticà, sabedor que d'aquesta manera un dels arguments més utilitzats pels carlins (el laïcisme de l'Estat) per atacar la monarquia restaurada d'Alfons XII perdria tota la seva força.

De resultes del nomenament del papa Lleó XIII, el 1878, es va reorientar la política vaticana, que, com a mal menor, acceptà un liberalisme moderat, respectuós amb la posició hegemònica de l'Església en el nou ordre social, postura majoritària en el si dels sectors catòlics, però que no impedí la divisió del cos eclesiàstic en dos grans corrents: els integristes, defensors d'un model d'Estat tradicional, amb un poder absolut per part de l'Església i profundament antiliberals, i els anomenats «mestissos», partidaris de conviure amb un règim laic, però amb

El rector mossèn Esteve Ferrer, que exercí a Olot al llarg de gairebé quaranta anys seguits.

una forta presència dels valors catòlics. Durant els primers anys de la Restauració, la pugna entre ambdós sectors va ser molt virulenta, fins a l'extrem que un representant del primer grup, Fèlix Sardà i Salvany, director de la *Revista Popular*, publicà *El liberalismo es pecado* (1884), llibre que obligà les autoritats vaticanes a intervenir per intentar posar pau entre els dos grups catòlics espanyols, i que provocà una llarga polèmica en els ambients religiosos i polítics espanyols.(1)

La preocupació per recuperar l'antiga posició de domini per part de l'Església impulsà, doncs, les autoritats religioses espanyoles i catalanes a entendre's amb les autoritats polítiques del nou règim constitucional, inquietes les unes i les altres per la força creixent de l'obrerisme i el republicanisme, un cop el carlisme havia entrat en un carreró sense gaire sortides.

A conseqüència d'uns grans aiguats, la riera s'emportà el pont de Ca n'Abert, entre els pobles de Breda i Hostalric, just en el moment que hi passava el tren direcció Girona-Barcelona.

Així, per tal de blindar l'hegemonia social de l'Església, la Constitució de 1876 establí en el seu article 11: «la religión católica, apostólica y romana es la del Estado. La Nación se obliga a mantener el culto y sus ministros. Nadie será molestado en territorio español por sus opiniones religiosas ni por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido a la moral cristiana. No se permitirán, sin embargo, otras ceremonias ni manifestaciones públicas que las de la religión del Estado». D'aquesta manera, les autoritats polítiques cedien a la pressió dels jerarques religiosos i l'Església es convertia en responsable i encarregada de vertebrar arreu el model social conservador propi del nou sistema polític.

L'ensenyament, principal eix d'actuació

Una de les conseqüències d'aquesta creixent implicació amb el règim monàrquic va ser el retorn d'alguns ordes religiosos que havien estat expulsats durant els anys anteriors –jesuïtes, que se centraven en accions de marcat caire social i marí–, i l'aparició d'altres –maristes, que s'instal·laren a Girona el 1887, o salesians, que construïren el seu primer centre professional a Sarrià, el 1884, entre d'altres–, que tenien com a objectius principals l'educació i la formació dels fills dels sectors benestants, cridats a ser els futurs dirigents socials, econòmics i polítics.

Els barris obrers també van ser objecte d'atenció, sobretot perquè la

ideologia obrerista i les seves reivindicacions eren considerades vicis derivats de la influència del marxisme, l'anarquisme i el socialisme, corrents, en general, ateu i antireligiosos. Fins i tot el papa Lleó XIII es va veure forçat a publicar l'encíclica *De Rerum Novarum*, en què s'establí la postura oficial catòlica respecte de l'obrerisme, orientada cap a l'intervencionisme cristià; va ser també el moment de l'aparició de molts dels centres obrers catòlics d'arreu. A Catalunya, el bisbe Morgades, de Vic, fou un dels primers a saludar amb un cert entusiasme la nova orientació vaticana, més adequada als nous temps.

Definits els dos nivells educatius i d'ensenyament –l'adequat als nous dirigents, fills dels sectors benestants, i el propi dels fills dels obrers–, les autoritats religioses iniciaren un camí que tenia com a objectiu el control polític i social de la «nova societat». En els barris i poblacions obrers es va poder comprovar l'alta eficiència dels nous models: diferenciats els nens de les nenes, als primers se'ls preparava per accedir al mercat laboral segons la demanda dels nous sectors industrials i empresarials, en algun cas a edats ben primerenques, i sempre seguint l'empremta dels valors religiosos; les nenes i noies, en canvi, eren formades segons el principi que la principal funció de les dones era assumir la seva futura o immediata maternitat i fer-se càrrec del manteniment de l'estructura familiar, acceptant la submissió i la seva

condició d'inferioritat en relació amb el sexe masculí com un dels valors-pilars sobre els quals es fonamentava el nou model social de convivència. Després de l'escola, es continuava mantenint aquest control a través dels confessors, autèntics consellers, psicòlegs i psiquiatres populars del segle XIX, en especial entre les dones.

L'efervescència de missions i aplecs marians

En aquest context, es multiplicaren els fervors cap a la Verge, les peregrinacions arreu del país als principals santuaris i les anomenades «missions populars». Al nostre país, concretament, es produí una autèntica febrada de devocions marianes i els testimonis d'intercessions, miracles i aparicions van créixer com bolets. No hi era aliè, en absolut, l'ambient de la majoria d'aplecs organitzats per agrupacions tradicionalistes: a falta de possibles actuacions polítiques, els carlins s'orientaren cap a l'àmbit religiós i protagonitzaren, els vint darrers anys del segle, autèntiques concentracions de gran èxit popular. L'avi Berga, un dels fundadors de l'Escola d'Olot, donà nombrosos testimonis pictòrics d'aquestes celebracions.

Un exemple d'aquesta exaltació mariana general es recull a les pàgines de la *Revista Popular*, publicació d'àmbit ultracatólic, portaveu dels sectors més intransigents i antiliberals del catolicisme hispànic. Així, en els números 299 i 300, de 9 i 16 de setembre de 1876, respectivament, el religiós F. Luis Obiols explicava els detalls del seu viatge pastoral (missional?) fins a Olot i els seus contactes amb algunes persones de la població, i remarcava un suposat miracle de la Verge del Tura del qual havia estat beneficiari un jove de la localitat, devot de la patrona, en relació amb

La Revista Popular d'Olot va qualificar de miracle el fet que un usuari habitual de la línia Girona-Barcelona hagués perdut el tren el dia que aquest va descarrilar

l'accident ferroviari produït la nit del 7 al 8 d'octubre del 1863. A conseqüència d'uns grans aiguats, la riera s'emportà el pont de Ca n'Abert, entre els pobles de Breda i Hostalric, just en el moment que hi passava el tren direcció Girona-Barcelona. Hi va haver 21 morts i 11 ferits. El «miracle» consistí en què l'olotí, usuari habitual del servei, havia perdut el tren a l'estació de Girona, precisament a causa de la torrentada, que li impedí l'accés a l'estació. Sense el més mínim pudor —per les víctimes reals, s'entén—, Obiols va atribuir la seva salvació a la intercessió de la Verge: «Desde el día en que nuestra madre, que en gloria esté, nos pidió que rezásemos aquellas tres Ave Marías, ni un solo día de mi vida las he dejado de rezar. Estoy seguro, íntimamente seguro y convencido de que á ellas ó á la Señora a quien las rezo, debo hoy mi vida. ¿Cómo podré pagar este beneficio a la Virgen del Tura?». Així ho descriví el capellà, orgullós de remarcar la gran devoció que inspirava la patrona d'Olot entre els seus habitants.

L'accident és real i esgarriós, i està força documentat. Entre altres, un autor anònim hi va dedicar un poema que destaca, a més de la prudència i valentia del maquinista, el valor i la competència de les autoritats i el drama d'un obrer de l'empresa que, després de treballar en el rescat de les víctimes, va trobar entre els morts el seu pare, la mare i dos germans més. En aquest cas, sembla que la Verge no va tenir a bé d'intercedir-hi...

La força dels privilegis recuperats. L'exemple d'Olot

El paper eclesiàstic i la seva implicació amb el nou règim polític era total. Anys més tard, el 1935 —ja en plena etapa republicana, per tant molts anys després—, *El Diluvio*, un diari de Bar-

Gravat de l'accident ferroviari produït el 7 d'octubre de 1863 entre Hostalric i Breda.

celona, feia aquesta irònica reflexió: «Vich, Olot y Bañolas son el triunvirato clerical de Cataluña [...]. En Vich se ordenaron Balmes y Verdaguier. El estudio de filosofía y letras litúrgicas se complementan en el seminario de Bañolas [...]. De Vich, Olot y Bañolas salen los obispos y hasta aquellas célebres butifarras panzudas llamadas también “bisbes” de mucha más utilidad que los primeros y tan exquisitas que saben a gloria».

Pots ser la força i la presència d'aquests sectors tan reaccionaris van ser la causa de la brama d'un Olot i d'una societat olotina retrògrads, carlins i tradicionalistes, just al contrari del que demostra la història olotina del segle XIX, carregada d'intents de modernització i de vertebració d'una societat liberal i progressista, fracassats només per la contundència de les armes: poques poblacions catalanes poden enorgullir-se de la resistència contra les forces carlines com la capital de la Garrotxa al llarg de les tres guerres del dinou.

A Olot, a més, i continuant en aquesta mateixa línia, es produí un fet insòlit: el rectorat de gairebé 40 anys de mossèn Esteve Ferrer, al capdavant de Sant Esteve, el convertí en un personatge omnipresent en qualsevol activitat social, cultural i política olotina. El 1897 Ferrer fundà *El Deber*, periòdic que va esdevenir el portaveu dels sectors més reaccionaris d'Olot i comarca, des d'aquesta publicació va mantenir una activa polèmica amb els regionalistes de *L'Olotí*, i denuncià tot allò que ell considerava progressiva secularització de la societat espanyola. Mossèn Ferrer intervingué en la majoria de les accions socials a Olot, fos quin fos el seu protagonista. Una de les seves obres més conegudes va ser la consolidació de l'edifici de Sant Esteve, malmès per unes reformes de l'època de l'alcalde Deu (bàsicament, el trasllat del cementiri, per raons higièniques i sanitàries, als afores, sota la muntanya de Sant Francesc), que col·laborà a crear la imatge i el mite ateu de l'alcalde republicà. En definitiva, el paper del rector Ferrer és un dels millors exemples de la nova situació que vivia —i gaudia— l'Església espanyola i catalana, que creia que la recuperació dels antics privilegis donava a la jerarquia eclesiàstica el dret a intervenir en totes les grans decisions polítiques i socials del país. A Olot, com a mínim, així va ser fins a la mort d'Esteve Ferrer, el 1922.

Jesús M. Gutiérrez és historiador.

Font: Josep CLARA: *Trens i carrillets*. Quaderns Rev. Girona, 1987, pàgs. 24 i 25.

Nota: 1. D'aquest llibre se n'han fet multitud d'edicions, totes vinculades a diferents grups d'integristes catòlics. Encara ara és fàcil accedir als seus capítols a la Xarxa: http://www.merca-ba.org/Libros/liberalismo_01.htm. És força recomanable per a les nits d'insomni.